

הלכות ברכות השחר

מן הלכות ברכות השחר ושאר ברכות וכו' י"א סעיפים:

א ברכות השחר^א תקנום חכמים על סדר העולם והנהגות^ב מה שהכריזו נהנין ככל יום^ג שיברכו והקדושי ברוך הוא על זה בפעם ראשונה שנהנין הנאה וזו בכל יום ויום להשלים מנין המאה ברכות^ד שהייב כל אדם לברך בכל יום ויום מערב ועד בקר^ה כמו שתוקן דוד המלך עליו השלום^ו ע"י מעשה שהיו מתים בכל יום מאה נפשות מישאל ולא היו יודעים על מה היו מתים עד שחקר והבין ברוח הקודש ותוקן מאה ברכות בכל יום ורמז לדבר נאום הגבר הוקם על^ז על בנימטריא ק' וסמך לדבר מן התורה ועתה ישראל מה ה' אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה את ה' אל תקרי מה אלא מאה^ח.

והן מאה ברכות שהן ליראה את ה'^ט ולאחבה אותו ולזכרו תמיד^י על ידי הברכות שמכרך תמיד ערב ובוקר וצהריים (בג) הפלות וברכות השחר ושאר ברכות הקבועות בכל יום ובכל עת והן ק' ברכות^{יא} אף כיום התענית^{יב} נ"ז (בג) הפלות^{יג} וב' לפני קריאת שמע של ערבית ו' לאהרית^{יד} עם יראו עינינו^{יח} הרי ס"ב ובסעודת הלילה מברך ה' ברכות על נמילת ידים^{יט} והמוציא^כ ור' של ברכת המזון^{כא} ועל כוס שכברכת המזון מברך לפניו ולאחריו^{כב} הרי ע' ואח"כ ברכת המפיל כשהולך לישן^{כג} ועל נמילת ידים בשחר^{כד} ואשר יצר ואלהי נשמה^{כה} הרי ע"ד וס"ו ברכות מהנותן לשכוי עד הגומל חסדים טובים^{כו} הרי פ"א ונ' ברכות התורה^{כז} וב' של תפילין^{כח} וא' של ציצית^{כט} וברוך שאמר וישתבח^ל ושתים לפני קריאת שמע ואחת לאחריה^{לא} הרי ק'.

ובשבת חסרו מנ' תפלות ל"ו ברכות^{לב} וב' ברכות של תפילין^{לד} וברכת יראו עינינו^{לז}

יח תשובת רב נטרונאי (ס' מ, ובאוצה"ג ברכות חלק
התשובות סי' סמט). סמ"ג עשין יט. וראה מור ושניע
סי' רלו ס"ב. מ"א כאן סק"ת. בנוסף הסידור אין ברכה זו.
ע"י ציצו א"ח סי' פה. ספ"ד ה, ה. וע"י סי' האשכול לקושט
מח"ל ברכות. וראה גם סדר רב עמרם סי' ג. הובא בראב"ה
שם. ספר העיבור סוף הל' ציצית. סי' המאמרים מולקט ח"ב
ע' שבו הערה 11.
יט כדלקמן רס"י קנח.
כ כדלקמן רס"י קמז.
כא כדלקמן רס"י קמז. ורס"י קמז.
כב כדלקמן סי' קצ ס"א וס"ו.
כג ראה מתייע סי' רלש ס"א.
כד כדלעיל רס"י ה.
כה כדלעיל סי' ו.
כו כדלעיל ס"ב וס"ו.
כז כדלעיל סי' נט ס"ד.
כח מ"א שם. כדלעיל סי' כה. וראה סדר ר' עטרם גאון
הובא בראב"ה שם. וקח סי' שב. ולמנהג הב"ד (ע"י
לעיל סי' כה סמ"ג. סידור הל' תפילין) רק ברכה אחת. וראה
גם רמב"ם שם.

א ברכות מ, ב.
ב מור. לבוש שם.
ג לבוש שם. וראה לקו"ש ח"ד ע' 154.
ד ראה סי' הפרסם ל"א אשר ב"ר חיים שער מ פ"ד. וראה
גם לעיל סי' ו ס"ח. לקמן סי' מז ס"ו. ולקמן ס"ב ג
ויבאר אם מברכין אותו מור כשנהג הנאה זו.
ה טור. לבוש ש"א. וראה שו"ת מן השמים סי' יב.
ו וזחזח וזו, ב. רמב"ם הל' תפלה פ"ז ה"ד. מור ושניע
סי' ג. וראה לקמן סי' רמז ק"א ק"ד בסופה.
ז סדר היום (מאה ברכות): "לדתחיל ולמנות מתפלה
ערבית".
ח ראב"ה ברכות סי' קמז ומור בשם רב נטרונאי גאון.
סדר רב עמרם גאון. לבוש ש"א. מ"ז ס"ק ג. וראה
תהומא פ' קרה. בנדרב רבה פ"ח, כא.
ט שמואל ב, נג.
י דברים י, יב. מנחות שם. ראב"ה מור ולבוש שם.
יא סדר רב עמרם סי' א. רש"י מנחות שם ד"ה מה. ר"ף
ורא"ש מ"ק ברכות סי' כד.
יב לבוש שם. וראה רמב"ם הל' ברכות פ"א ה"ד.
יד. ומ"ק שם ה"ד.
יג רמב"ם הל' תפלה פ"ז ה"ד. רמ"ו. כ"י. סדר היום
שם. מ"א ס"ק ה. התעניתות תנש"א ח"א ע' 226.
טו ח"א ס"ק ה.
טז כדלקמן רס"י פמ.
יז כדלקמן רס"י נט.

ונתוספו ז' של מוסף⁷⁷ וט"ז של ב' סעודות⁷⁸ וכו' של קידוש הלילה כשמקדש על הכוס⁷⁹ וא' של קידוש היום⁸⁰ הרי כ"ו חסרו י"ג צריך למלאותן בפירות ומיני בשמים⁸¹ ואם אין לוי⁸² יכוין וישמע ברכות הקוראין בתורה והמפמור⁸³ ויענה אחריון אמנ כמ"ש בס' רפ"ד⁸⁴ אבל אם לא ישמע הברכה אע"פ שידע איזה ברכה מברך ועונה אחריו אמנ אינה עולה לו למנין ק' ברכות⁸⁵ אבל מי שיש לו פירות אינו יוצא בשמיעת הברכות וביום הכפורים יכול לחרוח ולמלאות מנין ק' ברכות⁸⁶ אך אי אפשר לברך על כל פעם אם לא בדיחם הרעת⁸⁷ כמו שיתבאר בס' ר"ז⁸⁸ והשאר יכוין בשמיעת הברכות בחזרת השי"ן⁸⁹ וכן יעשה מי שמתענה מבעוד יום שחסרו לו ח' של סעודת הלילה:

ב ברכות השחר נתקנו לברך כל אחת בשעה שנתחייב בה⁹⁰ הדיני כשיעור משנתנו⁹¹ יאמר אלה נשמח⁹² וכששומע קול התרנגול יברך הנותן לשכוי בינה וכשלוש חלוקן והוא משכב⁹³ יברך מלביש ערומים וכשיניח ידו על עינוו דרך חלוקן⁹⁴ (אבל שלא דרך החלוקן אסור להושיט יד לעין קודם נמילת ידים כמו שנתבאר בס' ד'⁹⁵) יברך פוקח עורים וכשיושב יברך מתיר אסורים מפני שמניע עצמותיו שהיו כל הלילה כמו כפתותים⁹⁶ וכשווקף יברך וזקף כפופים שהיתה קומתו כפופה כל הלילה ועכשיו עומדה על מעמדה⁹⁷ וכשיניח רגליו בארץ יברך רוקע הארץ על המים וכשנועל מנעלו⁹⁸ יברך שעשה לי כל צרכי ואין לשנות הנוסח ולומר צרכי הכ"ף בקמין שהוא לשון רבים⁹⁹ מפני שברכה זו אינו אלא על נעילת מנעלים שהוא צורך האדם (ועל שאר צרכיו מברך עליהם בפני עצמו כשנהנה מהם) וכשהולך יברך המכין מצעדיו גבר¹⁰⁰ ויש נוהגין לומר אשר הכין¹⁰¹ וכשהוא מתעורר¹⁰² או לובש האבנט¹⁰³ המפסיק בינו לערוה¹⁰⁴ יברך אוור ישראל בגבורה וכשמשם כובע¹⁰⁵ או מצנפת בראשו יברך עומר ישראל כתפארה¹⁰⁶.

נ רמב"ם הלכות תפלה פ"ז ח"ג. ש"ע שם. עיין לעיל סי' ו סי"ג.

נא ענק הברכה סדר ברכות השחר אות פו. פרישה ס"ק ד. לבוש ס"ב. דברי המורה ברכות פ"א אות ע. וראה לעיל רפ"י ב.

נב ענק הברכה שם. מעדני יו"ט על הרא"ש שם אות ע. ט"ז ס"ק א. וז"א ס"ק א. וראה גם רבינו מנחם דל' תפלה פ"ז ח"ד. ה' הפרסם ל"א אשר ב"ד חו"ט שער מ פ"ד.

נג מהדר"ק סעף ד. וראה לעיל סי' א ס"ז שכתבו ההורח המעורר שלא כולל בלבושיו קודם נט"ו. וראה חק"י הלכות ח"ו ז. א. העי"ב תשעו ע' 55. תשעו ע' 96. תשעה

נד ב"י. וראה לבוש ס"א.

נז ובספדיו: בת"כ וביום הכיפורים אין אמורים ברכה זו. ובס' המנהגים – חב"ד (ע' 59) עד: לעמוד.

נח ז"א ס"ק ב.

נט וז"ה הנוסח בסידור.

נז ראב"ה ברכות ס' קמו. אגודה ברכות ס' רי. ז"א ס"ק ג.

ס רמב"ם פ"ז מהלכות תפלה ח"ג.

סא ראה"ה ברכות ס. ב. מובא בב"י. רמ"א ס"א. ועי' פרישה סק"ז בדת רבינו מנחם (הל' תפלה פ"ז ח"ו) ואמורתם בשם הראב"ד.

סב ב"י בשם הרא"ה שם.

סג תוספות ברכות ס. ב.

סד עי' לעיל סי' כה ס"ב.

לה כולקמן סי' רפג.

לו כולקמן סי' עדר.

לז כולקמן סי' רעא.

לט כולקמן סי' רפג ס"ב.

למ ונחזות שם. וראה גם לקמן סי' רצ"א וש"ג. ועי' לקמן סי' רמז ס"א שיש לזהר שלא לנרס בוה ברכה שאינה צריכה. ק"א שם ס"ק ה. סי' רמז ס"ד. סדר ברה"ג פ"ג דב"ז.

מ המנהג דני תפילה ס' א. מ"א שם. וראה אלה רבה סי' צר. לקמן סי' ריג ס"ז. שגברך בעצמו עדיף.

מא שכלי הלקט סי' א בשם גאון. ראה"ש ברכות פ"א ס' כד. וראה סי' רנה. מ"א שם. אבל לא בשמיעת ברכות

חזרת השי"ן. רק בלית ברה"ג. כולקמן לגבי וז"ה"ב. וראה לקמן סי' רמז ס"ה.

מב סעף ז וש"ג.

מג ז"א שם. פיר' חזו"ש ס"ג. ועי' לקמן סי' קכד ס"א.

מד סדר תו"ט (מאה ברכות). מ"א שם. וראה גם לקמן סי' תרי"ב ס"ג.

מה של"ה יומא סוף עמוד התשובה ר"ה אמנם גם שניף.

מו סי' יז לא הגיע לדינו בשע"ר, וראה ש"ע שם ס"א.

מז של"ה נוסח תמיד ענין ס"ת וענין ביהב"ס (ר"ה הי"ב אר"ה) ונוסח ויבא שם. נוסח תרועה בתהות המורה.

מח תשובת רב נטרונאי (ס' ז, מ, ובאוצה"ג ברכות חלק התשובות סי' שפט). המנהג דני תפלה ס' א. מור.

מט ברכות ז, ב (וכל הפרטים בהמשך הסעף) לפי גירסת הרא"ש שם פ"א ס' כג. מור וש"ע ס"א.

ולמה הוזכרו שם ישראל כבי' ברכות אלו ולא באחרות לפי שהחגורה^{טו} והכובע בישראל אינם כמו באומות שבאומות אינן אלא להנאת הגוף בלבד אבל בישראל הם ג"כ משום צניעות וקדושה החגורה להפסיק בין לבו לערוה^{טז} והכובע שלא יהא בגלוי הראש ואף שאין איסור בזה מן הדין מ"מ מדת צניעות וקדושה הוא^{טז} שעל ידי כך ממשך מורא שמים על ראשו^{טז}.

וכשנוטל ידיו יברך על נטילת ידים^{טז} וכשנוטל פניו יברך המעביר שינה מעיני וכו' ויהי רצון כו' ער בא"י גומל^{טז} חסדים טובים לעמו ישראל ואין לענות אמן אחר המעביר שינה מעיני קודם ויהי רצון^{טז} מפני שהכל ברכה אחת ארוכה פותחת בברוך וחותרת בברוך^{טז} ואע"פ שצריך לומר החתימה מעין הפתיחה^{טז} י"ל שגומל חסדים טובים הוא החסד שעושה הקב"ה שמעביר חבלי שינה מעיניו:

ג. עכשו מבית שאין הידים נקיות^{טז} וגם מפני עמי הארצות שאינם יודעים אותן נהגו לסדרן בבית הכנסת והם עונים אחריהן אמן ויוצאים ידי חובתן^{טז} שברכות אלו אינן דומין לברכות המצות שצריך לברך עובר לעשייתן^{טז} לפי שמברך אשר קדשנו במצותיו וצונו לעשות אבל ברכות הללו שהן שבה והודאה יכול לברך אותן גם אחר כך^{טז} ואפילו שמע קול תרנגול בחצות יכול לברך עליו בשחר כיון שלאחר מכן מברך לא נתנו בהם הכמים שיעור תכיפה^{טז}:

ד. ועוד ג' ברכות שחייב אדם לברך בכל יום שלא עשני גוי ושלא עשני עבד ושלא עשני אשה^{טז} ואפילו השבוי יאמר שלא עשני עבד^{טז} שאין הברכה על החירות מהעברות אלא על שאין העבד חייב אלא במצות שהאשה חייבת בהם^{טז}.

וזר יש אומרים שיאמר שעשני גר^{טז} כי כשנעשה גר הוא בקטן שגולד^{טז} ונעשה בריה ועשה חרשה אבל לא יאמר שלא עשני גוי^{טז} שהרי היה גוי בתחלת עשייתו ואע"פ^{טז} יאמר שלא עשני עבד^{טז} ואע"פ שהיה נכרי וגרוע מעבד מ"מ היה יכול להתגיר ולהתחייב

ה"ט ע' שצו. ועי' אנ"ק הי"ח ע' רעדה אם להטות כך במקום השש.
עו פסחים ז', ב. וראה גם לעיל ס' ו ס"ח. ס' ב' ס"ח.
לקמן ס' ס' ס"ב. ס' קנח ס"ח. ס' קסו ס"א. ס' רסג ס"ח. ס' שמי ס"ח. ס' תלב ס"ח. ס' תרל"ג ס"ח. ס' תרנ"ג ס"ב. ס' תרנ"א ס"ח.
עז רא"ש שם. ב"י. לבוש ס"א. וראה רמב"ן ור"ן פסחים שם. שול"ת מן השנים ס' יב. לקמן ס' ס' ס"ב. סדר ברה"ט פ"ג ס"ח. ועי' לקמן ס' ע"א מ"א ס"א. שאם משעה שקם ממצותו היה פטור אצ"ל להשליטין אה"כ.
ע"ח רמב"ן ור"ן שם. ב"י. וראה לקמן ס' ז' ס"א. ואם לא בדרך עז אחר התפלה ראה לקמן ס' ז' ס"א.
ע"ט מחזור מג. ב. מור ושילוע ס"ד.
פ"ט תשובת הרמ"ה הובאה באמריהם ובארות חיים דין מאה ברכות ס' ח ובב"י.
פ"א הניגה ד, א וש"נ. וראה גם לעיל ס' ז' ס"א. לקמן ס' קפ"א ס"א.
פ"ב רכ"ב משה. ה"מ"א ס"ד. ט"ז ס"ה.
פ"ג יבמות כב, א וש"נ.
פ"ד תשובת הרמ"ה שם. רמ"א שם.
פ"ה ב"ח.

ס"ה לבוש ס"ב. ב"ה. ט"ז שם ס"ב.
ס"ו ב"י בשם הרא"ה שם. וכדלקמן רס"י ע"ד.
ס"ז לבוש שם. מ"א ס' צ"א ס"ג. וראה גם לעיל במהר"ק ס' ב' ס"ז. לקמן ס' צ"א ס"ג (מגרת הסדרות). מהר"ב ס' ב' ס"ז (משום צניעות ובהקדמות). לקמן ס' רפב ס"ז. ועי' פ"ד צ"צ ס' ב. אנ"ק הי"א ע' שבו.
ט"ח שבת ק"נ. ב.
ט"ט כרל"ק רס"י ד.
ע"כ גם לקמן ס"ח אבל לעיל ס"א ולקמן ס' קי ס"ז ונכנסת הסדרות: הגומל וכו"ה כסדרו הארי"ל (ר' שבת) ור' יעקב קאפיל.
ע"א טור ושול"ע ס"א.
ע"ב משא"כ ברכה קצרה, כדלקמן ס' מז ס"ה וש"נ.
ע"ג חוספון ברכות נו, א ד"ה כל. מ"א ס"ה. וראה גם לקמן ס' קפח ס"ד.
ע"ד שול"ת ר' נפתלי ריש ס' פ. סדר רב עמרם נאמן. דא"ש פ"ב ברכות ס' כג. מור ושילוע ס"ב. וראה גם לעיל במהר"ק ס' ד ס"ג וש"נ.
ע"ה סדר רב עמרם: המנהג דיני תפלה ס' א. מור ושילוע שם. והיינו כשיש פ' שומעין וענין אמן, כדלקמן ס' ז' ס"ד. ולענין ברכות התורה ראה לקמן ס"ח. אבל ראה לעיל ס' י' ס"ד וס"פ. ומנהג חב"ד לאמנם בבית (אנ"ק

בכל המצות⁹⁹ אבל אם היה עבד לא היה יכול להשתחרר אלא א"כ שחררו רבו וי"א¹⁰⁰ שאין לו לברך שעשני גר כי נתגייר ע"י בחירתו שבחר בדת ישראל ולפי דברי המקובלים¹⁰¹ שברכות אלו הן על יציאת נשמתו בלילה שלא נדבק בה נשמת גוי או עבד או אשה גם הגר יכול לברך כן.

והנשים נוהגות לברך שעשני כרצונו¹⁰² והוא כמו שמצדדיק עליו את הדין על הרעה¹⁰³:

ה' כשמסדרין אותן בבית הכנסת יש לסדרן כסדר שמתחייבין בהן¹⁰⁴ כל מקום ומקום לפי מנהגו¹⁰⁵ כגון במקומות שאין הולכין יחף כלל ונועלים מנעלים תחלה ואח"כ הולכין מברך תחלה העושה¹⁰⁶ לי כל צרכי ואח"כ המכין מצעדי גבר¹⁰⁷ ובמקומות שהולכין קצת יחף בתוך הבית ואח"כ נועלין כשיוצאין לשוק¹⁰⁸ מברכין המכין מצעדי גבר תחלה¹⁰⁹ (וכן לענין פוקח עורים ומלביש ערומים¹¹⁰).

ואם טעה בסדר הברכות אין בכך כלום חוץ מברכת מתיר אסורים חוקף כפופים שאם בורך חוקף כפופים לא יחזור ויברך מתיר אסורים¹¹¹ מפני שבכלל זקיפת הקומה הוא התרת האיברים ותנועתם ולמה יחזור לברך על זה שנית¹¹².

אבל אם בורך תחלה שלא עשני עבד יחזור לברך שלא עשני גוי¹¹³ אף שהגוי גרוע מהעבד לפי שיש מעלה בגוי שאינה בעבד¹¹⁴ שהעבד אין לו תיחוס שאין זרעו מיוחד אחריו אלא אחרי האם¹¹⁵ כמו בבחמה שנאמר¹¹⁶ שבו לכם פה עם החמור עם הדומה לחמור¹¹⁷ משא"כ בניכר¹¹⁸ וגם הנכרי יכול להתגייר מעצמו ולהיות כישראל גמור מה שאין כן בעבד¹¹⁹.

וכן אם בורך תחלה שלא עשני אשה יחזור לברך שלא עשני גוי ועבד¹²⁰ שהאשה אינה יכולה להתחייב בכל המצות כמו נכרי שיתגייר ועבד שישחררו רבו וצריך ליתן הודאה למקום ברוך הוא שלא שם חלקו כמעולה שבהם¹²¹ אלא זכה לעבוד ה' ולהיות קרוב אליו יותר מכולם:

ו' במדינות אלו נוהגין לברך הנותן ליעף כח¹²² ותקנהו הגאונים אחר חתימת התלמוד

99 וי"א ס"ק י. וראה גם לקמן פ"ה.

100 וי"א שם בשם שג"ה. ב"ח.

101 וי"א שם. מצת נמרים כונת הברכות.

102 מור ושליע שם. ורבינו לא הביא בסידורו. וראה אג"ק

ח"ב ע' סג וש"נ גיר'ת (ג.) לג' ע' קח. לך ע' קעו.

103 ע' רמח"ל ע' ע"ג.

104 ע' ראה ברכות נז, א. וש"ע רכב. לקמן ס' קיג ס"ט. סדר

הבחי"נ פ"ה ה"ה.

105 דמגניז דני תפלה ס' א בשם ר' נטרונאי (ש"ת ריש

ס' טו.) לרבוש ס"ה.

106 וי"א ס"ק ב.

107 ובקני השלח הנה "שעשה" בבמעוף ב.

108 ורמב"ם הל' תפלה פ"ו ה"ו. רא"ש פ"ט דברכות ס"ו כג.

109 מור ושליע ס"א.

110 וראה שבת כגט, א וברש"י שם ד"ה וקח מנעלים.

111 וראה פירוש התפלה דברכות ל"ה הודיה בן יקר.

112 ברכות מ, ב. כ. מפני עשין כו. וקח ס' שם. ב"ח. וז"ה

בסידור.

113 ז"ה בסידור (ולא כולעיל ס"ב). וראה ברכות שם.

סדר ר' עטרם. פנ"ח שער הברכות פ"ו. וראה חקרי הלכות

ח"ו ג, ב.

114 סדר דב עומדס גאון. הובא בפור. ש"ע פ"ה.

115 צט ב"י.

116 ק ט"ז ס"ק ו.

117 קא ב"ק מו, א.

118 קב ראה רש"י יבמות סב, א ר"ה חיים. קדישין סמ, א

ד"ה עבד.

119 קג בראשית כב, ה.

120 קד יבמות שם. וראה רמב"ם הל' אישות פס"ו ה"ו. והל'

נמרים פ"ה ה"א.

121 קה יבמות שם. רש"י שם ד"ה חיים. ולעיל ג"ו כלשון

הברכה. ובבבא רפומים שנה (ע"י הצנור).

122 קו וי"א ס"ק י. וראה גם סעף הקודם.

123 קז וי"ז שם.

124 קח ראה וי"א ס"ק ה. חקרי הלכות ח"ו ג, ב. גמי חיים

ס"ה.

125 קט סמ"ג עשין כו. מור בשם סודרי אשכנז. רמ"א ס"ז.

126 פנ"ח שער הברכות פ"ו. שער הכונת ענין ברבת

השחר.

מפני תשות כח שירדה לעולם^{קפ} ובכל יום מתחדש כחו של אדם וכמו שאמרו^{קפא} חדשים לבקרים רבה אמונתך^{קפב} בשר ודם מפקדן פקדון אצל חבירו והוא מחזירו בלוי ומקולקל וכל אדם מפקדן נשמתו אצל הקב"ה לעת ערב עיפה והוא מחזירה לו הדישה ורגועה וראו הגאונים לתקן ברכה על החסד הגדול הזה.

ויש מפקקים לאמרה^{קפג} מפני שאין כח ביד שום אדם לתקן ברכה אחר התימת התלמוד^{קפד} ואין בזה^{קפה} כראי לדחות המנהג ותקנת הגאונים (אבל ברכה שלא תיקנה הגאונים או שלא נתפשטה תקנתם ולא נהגו בה רוב הציבור אין לאמרה כלל לדברי הכל ולכן צריך למחות ביד המדפיסים שלא להדפיס בא"י בסוף כמה תחינות וכקשות^{קפז} כי הן ברכות לבטלה (הכל) וכן מה שיש נוהגין לברך בשחר אחרות נוספות כגון ברוך סומך ונופלים^{קפח} ברוך מגביה שפלים^{קפח} מעות הוא בידים^{קפח} וכן לאמרים כלל^{קפז}:

ז כל ברכות השחר אם לא נתחייב באחד מהן^{קכא} כגון שלא שמע קול תרנגול או שלא הלך או שלא לבש או שלא חגר (או שהיה נייעור כל הלילה^{קכב} ולא הוצרך להעביר חבלי שינה מעיניו) יש אומרים^{קכג} שאותה ברכה שלא נתחייב בה לא יאמרנה ויש אומרים^{קכד} שכל הברכות שהן על סידורו של עולם והנהגתו כגון הנותן לשכני בינה ורוקע הארץ מברך אותן אע"פ שלא נתחייב בהן אבל הברכות שהן להנאותו כגון מלביש ערומים והמכין מצעדי גבר^{קכה} ואזור ישראל בגבורה ועושר ישראל אם לא נתחייב בהן כגון ששוכב על מטתו ערום לא יאמרו כלל ויש אומרים^{קכו} שאפילו לא נתחייב בהן כלל יברך כולן כסדרן מפני שאין הברכות על הנאות עצמו בלבד אלא ממרכיני שהקב"ה ברא צרכי העולם ואם הוא אינו נהנה אחרים נתנין^{קכז} וכן המנהג פשוט ואין לשנות^{קכח} ויש מי שאומר^{קכט} שאע"פ"י סומא לא יברך פוקח עורים כיון שהוא דבר החסר כגופו אבל חשוי יברך הנותן לשכני בינה כיון ששמיעת האוזן אינה מוכרת בברכה.

ולכתחלה טוב להביא עצמו לירי חייב כל הברכות אם אפשר לו^{קכז} (ואם אי אפשר כבולין עכ"פ יש לו לילך וללבוש ולהגדר ולעטר קודם שיסדר ברכותיו כדי לחוש לסברא שניה):

קכב האר"י בפע"ח שער הברכות ריש פ"ד. ועי' עשרת יקנים ס"ק ד' (והענין בא"י רבה ס"ק יב).
קכג רמב"ם פ"ז מהלכות תפילה ה"ד.
קכד רא"ש פ"ח ברכות סי' כג. מורה. וראה גם תוס' ברכות ס', ב' ד"ה כי שמע וו"ה כי פ"ח. רבנו יונה בספר היראה. לבוש ס"ח.
קכז ע"י תהלה ליהר ספ"ד.
קכו דמבין פ"ה ס' ב. דובא ברין שם. ש"ת מן השמים סי' יב. סי' האשכול ה"ל ברכות השחר. סי' המכתם ברכות ס', ב' בשם רב נצרוני ורב עמרם ושאר גאונים. רמ"א לבוש שם.
קכז לבוש שם.
קכח רמ"א פ"ה שם. וכו' בסידור. והוסף "אלא שאם נעור כל הלילה ולא נתחייב בהן, אינו מברך אלא לאחר שיעלה עמוד השחר". וראה גם לקמן סי' מז ספ"ג. ולענין ברכת על נגיף ואילו נשמה ראה סדר (סדר הנשיל ד"ה אם ניעור) וש"נ.
קכט ת"א ס"ק יד.
קל עמק הריבה (ברכות השחר אות ט). דובא במ"א שם.

קי סדר היום (כונת ברכת השחר). וראה ס"ז ס"ק ג. לקמן מענין ג'. שער הכולל פ"א סי"א.
קיב ודרש תהלים כה, א. דובא בסוד.
קיג אבהו ג', כג.
קיד אגור ג', פו. ב"י. שו"ע סי' לו. ש"ת ריש"ל סי' סד.
קיד רא"ש בברכות פ"ח סי' ה. לבוש סי' מז בהג"ה. סדר היום שם. וראה גם לקמן סי' נא ס"ג.
קטו ס"ז ס"ק ג'.
קטז ש"ת נוספת חולין (עמק הריבה ברכות השחר). ולענין חזרת השם בתחינות בלא ברכה ראה לקמן סי' קפח ס"ב.
קז עיבור ה"ל ציצית שער ג' ח"ב. לבוש סי' ברג"ה. ס"ז שם.
קיח הלכות גדולות סוף ברכות. עיבור שם. תשל' הגאונים החדשים סי' ל. שבלי הלקט סי' ד. ב"י.
קיי עיבור שם. אגור ה"ל ברכות סי' פו. שו"ע סי' מז.
קכ ס"ז שם.
קכא שו"ע סי' ח.

ח יש מקומות ^{קמ} שנהגין לסדר ברכות התורה ^{קמב} קודם פרשת המיד ^{קמג} ואע"פ שאומרים פסוקים הרבה קודם ברכות התורה אין חוששין לזה ^{קמד} הואיל ואומרים אותן דרך התנונים ולא דרך לימוד וקריאה בתורה ^{קמה} אבל יותר נכון מנהג הנהגין לברך מיד אחר אשר יציר ^{קמו} ואלהי נשמה ^{קמז} (או אחר גומל ^{קמח} הסרים טובים ^{קמט} ויהי רצון בו) קודם שאומרים שום פסוק מן המקרא ^{קמט}.

ובימי הסליחות יברך ברכת התורה קודם הסליחות ^{קמז} וידלגנה אח"כ וכן יש לנהוג בכל מקום ^{קמח} ואם יש אחר שלא אמרה עריין ירד לפני התיבה ויאמרנה אח"כ במקומות שנהגו לאמרה לפני התיבה כדי להוציא את מי שאינו יודע ^{קמט} וכן יעשה כראש השנה ויום כפור:

פ טוב לומר בשחרית אחר שמע ישראל וגו' ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד ^{קמז} כי לפעמים אומרים הצבור פיוטים ביוצר ^{קמח} ושהגין עד קריאת שמע לקרותה שלא בזמנה ויוצא בזה לדברי האומרים ^{קמט} שפסוק ראשון בלבד הוא מן התורה.

ומכל מקום אף על פי שאומר כן בכל יום לא יתכוון לצאת ידי חובתו בזה אלא כשירא שהצבור יעברו זמן קריאת שמע ^{קמז} אבל כשלא יעברו מוטב לצאת ידי קריאת שמע עם הצבור ולקרותה כרינה בברכותיה ^{קמח} ולסמוך גאולה לתפלה ^{קמט} וכשירא שהצבור יעברו זמן קריאת שמע ^{קמז} יש לו לקרות כל הפרשה ראשונה ^{קמח} כדי לצאת ידי חובתו להאומרים ^{קמז} שכל הפרשה הראשונה הוא מן התורה (ולהאומרים שגם פרשת ויהי אם שמעו וגו' הוא מן התורה יש לקרותה גם כן ויכוון שאם יעברו הצבור זמן קריאת שמע יהיה יוצא בזה ואם לאו יהיה כקורא בתורה ^{קמז}).

אבל זכירת יציאת מצרים אף על פי שמצותה ג"כ בזמן קריאת שמע ^{קמז} מ"מ יוכל לסמוך על זכירת יציאת מצרים שבפסוקי דומרה ^{קמח} כגון אנכי ה' אלהיך המעלך מארץ מצרים ^{קמז}:

קמב מ"א שם. וראה גם לעיל סי' ו ס"ד. לקמן סי' מז ס"ה.
קמג כדעיל סעיף ג.
קמד טור. רמ"א ס"ז. וראה לקמן סי' סא ס"ג.
קמה ראה לקמן רס"י סח וש"י.
קמו שולח רשב"א ה"א סי' שש. וראה לקמן רס"י נח וש"י.
קמז בי"ח. ח"א ס"ק מז.
קמח כדלקמן רס"י נח וש"י.
קמט כדלקמן רס"י קיא וש"י. ועי' לקמן נח, ה.
קנ ח"א שם.
קנא שולח הש"י סי' סד הובא כמ"א שם. וכ"ה הנסמך בסידור.
קנב רבינו יונה ברכות מז, א ר"ה למראו. וראה לקמן רס"י נח וש"י.
קנג פרי חדש ס"ז. וברלקמן סי' נח ס"י. סי' סה ס"ג. סי' עח ס"ב. וראה ב"ח. הקי' הלכות ח"ו, ג. ב. ח"ט לא, ב.
קנד כדלקמן סי' נח ס"א. סי' קו ס"ד וש"י. ועי' לקמן סי' ע ס"ד.
קנה ראה גם לקמן סי' פז ס"א וש"י. ומנהג הב"ד לקרות כל ה'ג' פרישות בק"ש קטנה במקום חשש, וגם למפול ג' התיבות אני ה' אלקיכם (ג' בנתינים – ח"ד ע' 16).
קנו תהלים פא, יא – שאומרים בחרו.

קלא תשובות רב נמרונאי גאון סי' ט (אוצר"ג ברכות הלך התשובות סי' שטמ). טור. לביש סוס"ה. וראה גם לקמן סי' מז ס"ז וש"י.
קלב דלקמן רס"י מז וש"י.
קלג דלקמן רס"י נח וש"י.
קלד שולח מהר"ל סי' קנ אהן ז. הובא באגור סי' צב. וראה גם שבלי הלקט רס"ה ה ואגור סי' א בשם מהר"ם. שו"ע רמ"א ס"ז.
קלה מנש"כ פ"ה התמיד. ולענין ת"ת לאלב עי' לקמן סי' ג ס"ג. וראה שיה החדשה סי' א.
קלו שו"ע רמ"א ס"ז. ח"א ס"ק מז.
קלז טור שם. עי' לעיל סי' יו ס"ז.
קלח ראה לעיל ס"ב.
קלט כתבי הארזי זיל בעני"ח ריש פ"ה. של"ה מסכת תולין (עמק הברכה בסופו). וז"ה הנסמך בסידור (אחרי ידו רצון הב'). וראה גם סדר רב עמרם.
קמ אגור ושולח מהר"ל שם (שכן המנהג). וראה גם אגור סי' א בשם הראב"ד. ושולח מהר"ל החדשות סי' מה אות ב. וראה גם הל' ת"ת פ"ב ה"ב.
קמא שולח ראב"ד אב"ד סוף סי' ג. שבלי הלקט סי' ה. סי' מ"ג רמ"י בשם ארחות חיים. מנהגי מהר"ל הל' תפלה עני' תמ. ושולח מהר"ל סי' קנ ריש אות ז. לביש סי' תקפא ס"א. מ"א ס"ק מז.

י במדינת אלו שנהוגין לומר אתה הוא עד שלא נברא העולם כו^{קטז} אין לשנות הנוסחא ולומר אתה הוא עד שלא בראת קטז (אבל מה שנהגו לחתום בא"י מקדש כו^{קטז} מן הראוי היה שלא לחתום בשם כיון שלא הזכרה ברכה זו בתלמוד שלנו^{קטז} וגם בתלמוד ירושלמי^{קטז} יש שאין גורסין בו הזכרת השם בהתימחה קטז וגם הגאונים לא מצינו שתקנו בה הזכרת השם קטז כמו שתקנו בהנותן ליעף כח קטז) אלא כיון שנהגו להגנו לפיכך הרוצה ליהרר שלא להכניס עצמו לספק ברכה לבטלה יפה הוא עושה קטז):

יא על פי הסוד קטז יש לומר פסוק ואני ברוב חסדך קטז קודם בואו לבית הכנסת ובכניסתו יאמר בבית אלהים נהלך ברגש קטז ויקבל עליו קטז מצות עשה קטז של ואהבת לרעך כמוך קטז קודם תפלה ויש מי שקבלה בידו לומר פרשה שמע ישראל כשיוצא מביתו לבית הכנסת קטז:

מז דיני ברכת התורה וכו' סעיפים:

א ברכת התורה צריך ליהרר בה מאד^א שלא תרכה הארץ אלא מפני שלא ברכו בתורה תחלה^ב לפי שלא היתה חשובה בעיניהם כל כך לברך עליה לכך היו מוזהרים בברכתה^ג לכן לא הגינה עליהם תורתם אע"פ שעסקו בה הרבה^ד ולכך יראה כל אדם שתהיה כלי חמדות של הקב"ה שהיה משתעשע בה בכל יום^ה חשובה בעיניו לברך עליה כשמהה יותר מעל כל הנאות שבעולמו שזה מורה שעוסק בה לשמה ויזכה לשלשלת הנמשך לעוסק בה לשמה^ו שהוא לא ימוש ומפך ורעך וגי' שתעשה שאלתו ובקשתו שמבקש בברכתה ונהיה אהנו וצאצאינו^ז ויש מדרקוקים להוסיף וצאצאי

העשרה) וצ"ע. וראה שערי תשובה ס"ק א. ואינו בנוסח הסידור.

קסט מ"א שם. פ"ח שער עולם העשי' פ"א. ספר הכנות בתחלתו. וכו"ה בסידור. וראה לקו"ש ח"כ"ה ע' 374 ויש' התועהויות תש"ז ח"ב ע' 103 הערה 29. יר"ת ירושלים ח"א ע' 167. וראה בנוסח במאמר אדמו"ר הזקן על התורה ח"ב ע' תתקמא.

קע ס' המצות להרמב"ם מ"ע רז.

קעא קדושים יג, ה.

קעב השב"ט ס' רמח (קבלה מ"י יהודה הסדר). וס"ח משה ס' כו. מ"א ס"ו ו ס"ה. ה באר הוי"ב שם ס"ק ד.

קנז סדר רב עזרם גאון ס' ו. רמב"ם בסדר התפלה. ראבי"ה ברכות ס' קמו וזור בשם ירושלמי. והוא מתראר פ"ב.

קנח שריה תולדות אדם (בית ה' בתחלתו) ובסידור. בית ט"ז ס"ק פ. מ"א ס"ק פ. וכו"ה הנוסח בסידור.

קנט סדר רב עזרם שם. תוס' פסחים ק', ב ר"ה כל.

מפ"י עשין כו. מור. מ"ז שם.

קס סדר היום (מונת ק"ש וקמרת). ט"ז שם. וראה לעיל ס"ו.

קסא ע"י ראבי"ה שם. מור. ילקוט שמעוני ואתחנן (רמו תתל) בשם ירושלמי פ"ק הראה.

קסב הרומ"ב בסדר התפלה.

קסג ראה הע"ב תשעו ע' 61.

קסד הלעיל מ"ז וש"ג.

קסה ע"י מ"א ס"ק יח. וכו"ה הנוסח בסידור: ברוך המוקדש כל ועדו בכמה מקומות כשיש חשש ברכה לבטלה, כדלעיל ס' ו ס"ח לקמן ס' קי ס"ח. רמ"ז קמ. ס' צמ סמ"ד. ס' תלב ס"ח. סדר ברה"ט פ"א ה"ג ודמ"ז. פ"ב ה"ו ו"ח. פ"ג ה"ב ה"ז. סדר נפ"י למערת ס"ו. סידור – תפלת הדרך. ס' המנהגים – חב"ד עמ' 15. ומשאר פסק ברכות אין מברכין כלל. וע"י לעיל ס' בה סכ"ג.

קסו הקדמת הדרר יא, א. כתבי האר"י (שער הכנות ענין בית התפלה). מ"א יש הד"י וס' צג ס"ק א. ונוסח הסידור רק הפסוק ואני ברוב נג. ולא נבר שג"ל קודם בואו לכהנינו.

לכהנינו.

קסז תהלים ה, ה.

קסח תהלים נה, כו. וע"י מ"א שם בשם כתבי האר"י (שער הכנות ענין ביהכ"ם. פ"ח ריש שער עולם

סימן מז

א טור וש"ע ס"א. וכו"ה בסידור (ברכות השחר) ד"ה ברכת התורה. והחילוק בין היום ברכה זו לשאר ברכות המצוות ע"י לקו"ש ח"ד ע' 148 ואילך. וראה שלחן המדקדק עמ' סו.

ב נדרים פ"א, א. וראה גם הל' ת"ת פ"ח ה"ז.

ג ר"ן ברי"ם שם ר"ה רבר בשם הרב רבינו יונה. וראה גם רש"י ב"מ פה, ב. ד"ה שלא.

ד מ"ז ס"ק א.

ה מור. ע"פ מש"ל ה, ל. שבת פ"א, א. וראה גם לבוש סמ"ט. וראה לקו"ש ח"ד ע' 149 הערה 8 וש"ג.

ו ראה לבוש ס"א. וע"י לקו"ש שם הערה 8.

ז טהרי"א אבות הובא בב"י. לבוש שם.

ח ישע"י גמ, כא.

ט מפרש בנדרים שם ד"ה שאין מברכין. ב"ה.